428
142

428-9
148

СТАДУХИН В.

ШОПКЭ ГЫЧ МОМ ЫШТАШ ЛИЙЭШ

227
697

ССР УШЭМ КАЛЫК-ВЛАК РЎДӦ САВЫКТЫШ
дэн ВСЕКОПРОМСОЮЗ
МОСКО ★ 1930

Н 28-9
148
Мар.Л.
Н 2-538

СТАДУХИН В.

ШОПКЭ ГЫЧ МОМ ЫШТАШ ЛИЙЭШ

Кольмо, вочкаш, вол, клэпкэ, пуш ышташ тунэмаш да шопкэ тур йамдылымэ нэргэн умландарэн пумо.

30 СӦРЭТАН

ВАШТАР М. кусарэн

Г.П.Б-ка обяз. экз.
Дегр. 1930 г.
Лист № 4.529

Инв. № 1329

ССР Ушэм Калык-влак Рӧдӧ Савыктыш 'дэн
Всэкопромсойуз
Моско * 1930

Главлит № А 65017 Заказ № 771 Тираж 2.000 экз.

Книжная ф-ка ЦИЗ'а СССР, Москва, Шлюзовая наб., 10.

Шопкэн пайдалыкшэ.

Крэстйан коклаштэ шопкэ пушэнгэ нэргэн шонымаш укэ, тудым озанлыклан йӧрдымаш пушэнгылан шотлат. Шопкэ нэргэн тыгай шонымаш куго йонгылыш. Тудым крэстйан озанлыкыштэ тӯрлӧ сэмын кэлыштараш лийэш. Шопке промышлэнносланат кэлша.

Шопкэ пушэнгэ пушкыдо, куштылго, йаклака вийаш, лывыргэ, вашкэ шэлалтэш, сай пӯчкылтэш да пужаралтэш; шогышо пушэнгым румӧнгӧ пэш пэнгыдэ, чытышан лийэш. Шопкэ дэн мо ышташ лиймыжым ончалына гын, тудын сайжым гына ужына. Иман пуштэнггэ укэан вэрыштэ тудо крэстйан оралтэ ышташ кайа. Шопкэ дэн йӯштӧ оралдым, йужо вэрэ пӧртымат ышташ. Шопкэ онга оралдэ лэвэдаш сайлан шотлалтэш. Шопкэ дэн „шанчаш сату“ манмэ: совла (паньэ), кышкар, вал, йэчэ, вочко, кӯмӯж, кольмо, йашлык, вӯд-вара, „кэм колотко, пӧрт штукатурлан тыгыдэ онга-влак ышталтыт. Шопкэ дэн ыштымэ пуш куштылго, йаклака, шуко чытышан лийэш. Йӯд йымал энгэрлаштэ чодыра волтымо

годым шопкэ пуш дэн гына волат. Колызо коклаштэ шопкэ пуш эн чот шарлэн.

Промышлэнностышто шопкэ шукыжо шырпэ (спичка) ыштымашкэ кайа. Совэт рэспубликысэ шырпэ ыштышэ пабриклаштэ шопкэ пушэнгым гына налыт. Шырпэ пабриклаштэ шопкэм вэс пушэнгэ дэнэ вашталтымэ годым, моло пушэнгэвлакын ты пашалан йӧрдымышт раш койо. Мэ вэс кугыжанысэ шырпэ пабриклаштэ ий йыдэ 280,000 куб. мэтр шопкэ пушэнгым ужалэна. Шуко шопкэ панэр (фанэр-вычкыж онга) дэнэ картон ышташ кайа. Нэптэ лукмо промышлэнносышто красин опташ шукыжо шопкэ дэн ыштымэ пэчкэ куштылгылан да плотнылан шотлалтэш. Шопкэ пэчкэ-влак тӱрлӧ аракам, чийам, колым, сакырым, сэмэнтым да шинчалым мӱндыркӱ нангайаш пэш кэлшат. Шопкэ пужар шӱк муным покаватлаш эн сайлан шотлалтэш. Адак шопкэ дэн пу мэж ышталтэш. Шопкэ ломыж йандау ыштышэ заводлашкэ пэш кӱлэш. Шопкэ шӱм дэн да рвэзэ лышташ гыч сур дэн ужар чийа ышталтэш.

Тышэч палэ: шопкэ пушэнгэ пэш шуко пашашкэ кайа. Тылэч посна шопкэн моло сайжат уло шопкэ — пэш вашкэ кушшо пушэнгэ. Тудо 50 ий жапыштэ оралдылык пушэнгым пуэн кэртэш. Пӱнчым альэ кожым налына гын, 100 ий гыч гына оралдылан йӧршо лийыт. Шопкэ пэш вашкэ шарлэн, кушкын толэш, тӱрлӧ вож гыч

да кычкэ гыч—угыч кушкаш тӱнгӓлэш. Тудо чара вэрым эн вашкэ чодрангдаш полша.

Йӧршын кудалтымэ, мондымо вэрлаш эн пэрвойак могай пушэнгэ лэктэш?

— Шопкэ.

Чодраштэ пожар лиймэ дэч вара, чара вэр модэнэ лэвэдалтэш?

— Щопкэ дэнэ.

Чынак, жап эртымӧнго шопкэ шкэ чапым йомдара, тудым моло пушэнгэ-влак, утларакшым пӱнчӧ дэн кож, сэнгэн кушкыт. Моло пушэнгэ-влак рвэзышт годым, утларакшэ кож, ӱмӱл (ӱшык) вэрыштэ кушкаш йӧратат. Сандэнэ шопкэн пайдалыкшэ утларак гына койэш, тудо рвэзэ пушэнггэ-влакым кэчэ шокшо дэч арала, кушкашышт полша. Тудо чара вэрлам чодрангдаш шканжэ гына огыл, моло пушэнгыланат корным почын пуа.

Ты возыма гыч чылажымат раш умлаш лийэш. Шопкэ пушэнггэ нэргэн кизытсэ йонгылыш шонымашым йӧршэш вашталташ кӱлэш, тудым пайдалыкан, тӱрлӧ арвэр ышташ, оралдылан йӧршӧ пушэнгылан шотлыман.

Ты книга лачак крэстйан-влаклан сэралтын. Кизыт крэстйан-влак вэрысэ шот дэн пӱчкын кодымо шуко чодрам кучат. Ты чодраштэ чӱчкӱдын шопкэат уло. Адак крэстйан-влак йатыр у вэрлашкат куснат. Туштo шуко чодрам палыдэ шопкэ пушэнгэ арам локтылалтэш, пэш шулдо

ак дэн ужалат, йä йӱлатат. Ты кнагаштэ шопкэ дэн кӱлэш äрвэрым ышташ тунэмаш умландарэн пумо. Ты ончыктымо почэш простой арвэрым кажнэ йэнг ыштэн кэртэш. Ты арвэр-влакым шуко годым пазарыштат йодшо йатыр лийэш, сандэнэ крэстйанат ты паша дэн йатыр пайдам налын кэртэш. Кольмо, вочко, кышкар, вол да монь кажнэ колхозлан, кажнэ крэстйан озанлыклан пэш кӱлэш. Пушым ыштэн, пэчкэлык онгам да монь йамдылэн пэш шуко пайдам налаш лийэш, адак пушэнгат äрам ок локтылалт.

Тэвэ мутлан Ирбит округым (Урал. обл.) налына: Тушто ий йэда 200 шопкэ пуш, 1,000 вочкаш, 1,500 вол, 20,000 кольмо, 40,000 кышкар, 80,000 пэчкэлык онга да 5,000 куб. мэтр нарэ шопкэ тур (тюльки) ышталтэш. Сандэнэ ты вэрласэ крэстйанлан чылажэ 55 тӱжэм тэнгэ нарэ пашадарым пуа.

КОЛЬМО ЫШТЫМАШ.

Кольмо ышташ тэлым йамдылымэ таза шопкэ кэлша. Вэс тарманлан йöрдымö кадыр лончан пушэнгэ кольмо ышташ сайлан гына шотлалтэш. Чодрештэ кольмолан ойырымо годым тидым шэкланыман: шопкэ тӱнг пэш укшан, кошкаш тӱнгалшэ моло локтылалтман ынжэ лий. Ойырымо годым вийаш шопкэм гына руаш töчыман огыл, вийаш пушэнгым онгалан да оралтылан кодыман, кольмо ышташ кадыр пушэнгат йöрышö лийэш. Шоп-

кэн кӱжгытшӧ 27 см. (6 вэрш.) дэч вичкыж ынжэ лий.

Тыгэ шопкэм ойырэн румӧнгӧ, укшыжым эрыктат, мучашыжым 18 см. (4 вэршок) кӱжгыт вэрэш пӱчкыт. Ты годым шопкэн шӱмжым эрыктыман огыл, шӱмлашат ок кӱл. Шӱмлэт гын кошкымлажэ кэлгын шэлэдаш тӱнгалэш. Парча дэн укш-влакым пушко савырат, тыгыдо укшыжым орашкэ чумырат. Ты шот дэн румо шопкэ пырньавлакым йалышкэ кондат. Йужо кана, чодыраштэ илаш пӧрт уло гын, арвэрым тушанак ышташ пижыт. Ты шот пэш кэлшышашак огыл, кольмо ыштымэ годым шуко пушэнгэ арам руалтэш, шанчаш лийэш. Тудо чылажат чодырашак кодын нимо пайда лэч посна шӱйэш. Йалыштэ гын, ты кодшо пушэнгэ шӱк олташ сай лийэш.

Кажнэ пырньам шӱмлыдэак 134 см. (30 вэршок) кужыт (кольмо кужыт) турлан торэш пӱчкэдат.

1 сӱрэт. Пырньам кольмо турлан пӱчкэдымым ончыктымо.

Вара кольмылык турым кутынь пила дэнь онга сэмын шэлэдаш пила станым (казлам) ыштат. Шопкэ тур кутынь пила дэн пӱчкып шэлалтэш. Кольмо вийаш огыл, копажэ изыш кадыр лийэш,

садлан кольмолык онгамат вийашын огыл, изыш кадырын пӱчман. Садлан тудым тыглай онга сэмын ик вийаш корно дэн огыл, пӧрвӧйак ик мучаш гыч, вара вэс мучаш гыч шэлаш кӱлэш. Кольмылыкым тӧр шэлаш пила дэн пӱчшаш корным кольмылык турэш пор шӱртӧ дэн палыктат. Кажнэ онган мучаштыжэ $4^1/_2$ см. (ик вэршок) да кадыр торэш 6 альэ 7 см. ($1^1/_4$—$1^1/_2$ вэрш.) кужгыт лийжэ. 2 шо сӱрэтыштэ кольмылык турэш пила дэн шэлшаш корно ончыктымо. 3 шо сӱрэтыштэ тур гыч шэлын (пӱчкын) налмэ кольмылык онга ончыктымо.

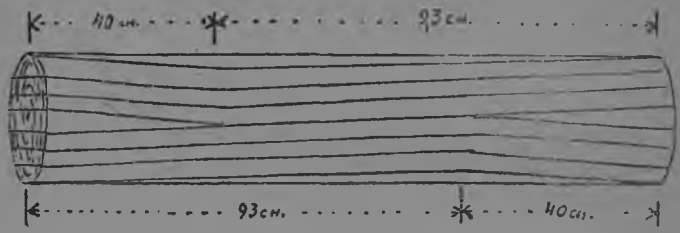

2 шо. Сӱрэт. Корно тӱрэш пильа корно ончыктымо,

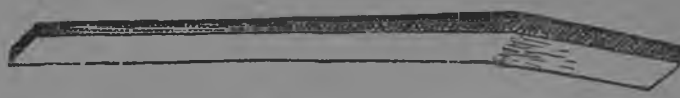

3 шо Сӱрэт. Тур гыч ыштымэ кольмылык онга.

Кольмо копа 40 см. кужыт, вурдыжо 93 см. с. лийман, Садлан 2-шо сӱрэтыштэ ончыктымо тӱрын кӱчык пӱчкышыжӧ 40 см, кужытшо 93 см. лийжэ.

Ты сэмын турым кольмылык онгалан пӱчкэдымöнгö пэрвойак товар дэнэ локшынчын кольмо шотым ыштат. Тыдэ 4-шэ сӱрэтыштэ ончыктымо.

Тыгэ лиймöнгö пужар дэн йытыран пужарат. Пужар колоткын ӱлыл йумалжэ вийаш ынжэ лий.

4 шэ: сӱрэт: онгам кольмыш савурымо.

Тыгай пужар дэн кольмо копа гына нужарал тэш, кольмо вурдыжым тыглай пужар дэн пужараш кӱлэш. Кольмо копан кӱж гытшö 1 см. нарэ ышталтэш.

5-шэ: сӱрэт: кольмо пужар.

Ыштэн шуктымо кольмым шэлэдымэ лэч тунамак вишкыдэ ырыктымэ смола дэн, йа смола вӱд дэн шӱрыман. Йамдэ кольмо-влакым лэваш йумакэ, йа кӱкшö сарайышкэ кэчэ логалдымэ вэрышкэ пыштыман.

Кольмо могай лийман умландарэн возэна:

Копа кужыт . . . . . 40 см. (9 вэршок)
Кумдыкшо . . . . . 18—34$^1/_2$ см. (4—8 верш.).
Кӱжгытшö . . . . . 1 см. ($^1/_4$ вэрш.)

Вурдын кӱжгытшӧ . . . . . 93 см. (21 вэрш)
Кольмо вурдын кӱжгытшӧ копаш лэкмаштэ. . . . . 6—7 см. ($1^1/_4$—$1^1/_2$ вэрш.).
Вурдо мучашын кӱжгытшӧ . . . . . 4 см. (1 вэрш.).

Йамдэ кольмо 6-шо сурэтыштэ ончыктымо Кольмо ышташ пайда уло мо?

Окса налмэ шотыштат, пушэнгым сай кучылтмаштат пайдалыкшэ чынак койын шога. Ты шотым тэвэ мо опчыкта: Мутлан $36^1/_2$ сантимэтран (8 вэрш.) шопкэ пушэнгым налына. Ты шопкэ гыч 13 мэтран (18 арш.) пырньам ышташ лийэш, кӱшыл пӱчкышыжӧ гына 18 см. (4 вэрш) лийжэ. Ты пырньа гыч мэ 134 см. кужытан 9 турым ыштэн кэртына. Тывэч сайын шотлэп налмӧнгӧ 32 кольмым ышташ лийэш. Пазарыштэ кажнэ кольмыжлан 25 ур гыч пуат гынат чылажэ 8 тэнгэм налына.

6 шо Сӱрэт: Йамдэ кольмо.

Тылзэ жапыштэ ик йэнг 175 кольмым 43 тэнгат 73 ыршийашым ыштэн кэртэш. Ты годым тудын тыгай роскотшо лийэш: $5^1/_2$ шопкэ налаш, кажныжым 1 тэнгат 13 ырший гыч шотлэна гын, 6 тэнгат 22 ырш. пыта, йамдылаш да кондаш

2 тэнгат 75 ырш., шэлэдаш 2 тэнгат 75 ырш., смолалан 80 ырш. кӱлэш. Тыгэ чылажэ 12 тэнгат 52 ырш. раскот лийэш. Тугэ гынат, тылзылан 31 т. 23 ырший пашадар кодэш. Ты пашалан тунэмаш, адак тӱрлӧ тарман пэш шукак ок кӱл. Паша кажнэ крэстйанланат вий шутымо сэмын. Ты паша дэнэ моло озанлык паша укэ годым йара жапым эртараш кэлша. Тэлэ кужо кас-влак тидлан утларак йӧн лийыт.

Вочкаш ыштымаш.

Шопкэ дэн ыштымэ пу атым вочкаш маныт. Тудо крэстйан озанлыкыштэ ложашым, урлыкаш шурным, пырчым, шӱращым, молым опташ ышталтэш, тӱрлӧ йӧшлык, лар олмэш лийэш. Шуко годым вочкашым висымэ атылац кэлыштарэн ыштат, альэ имньылан шӱльӧ пумо годым висалан шотлат. Вочкаш тӱрлӧ кугытан лийэш. Мланэм 107 см. ($1^1/_2$ арш.) кӱкшыт, 53 см. (12 вэрш.) кӱжгыт вочкашым ужаш вэрэштын. Тыгай вочкашышкэ 10 кгр. (25 крэмга) йытын нӧшмӧ нура.

Ты мартэ кольмо ышташ мэ таза, сай шопкэм ойырэна ильэ, вочкаш ышташ лач сопта шопкэ кэлша. Вочкаш манмэ мут, вочко гыч лэктэш, сандэпэ тидлан кӧргӧн йа шӱйшӧ рӱдан шопкэ кӱлэш. Шопкэ рӱдӧ шукырак шӱйын тын сай вэлэ, вочкаш ышташ каньылэрак лийэш. Вочкашлан румо годым шопкэм тӱжвачын, сайын ончыман, шэлшэ, шӱйшӧ да укшан ынжэ лий.

Чодраштэ, таза пушэнгым руаш огыллан, пушэнгым товар тош дэнэ пэралтыман; сонгра йўк лийэш гын, шопкэн шўймым ончыкта, йандар йўк гын шопкэ таза, руаш ок кўл.

Адак пушэнгым ёрдыж гыч ончэн палаш лийэш, иктаж могай понго йа вэс моклака уло гын, шопкэ рўдын шўймым ончыкта.

Монар кўлэш шопкэм ойырэн руэн, мёнгышкё кондэн вочкашым ышташ тўгалыт. Пэрвойак торэш пила дэн вочкашлан кэлшыдымэ (шўйшё, кўжгё укшан, йа шэлшэ вэрлам пўчкэдэн налыт, молыжо кўчык тур-влак вочкашлан лийыт. 7 шэ сўрэтыштэ вочкашлан кэлшышэ пўчмё тур ончыктымо.

Вочкаш посна виса атылан йа шэргэ акан пырчым пышташ ышталтэш гын, тудлан кэлшышэ пўчкышым ончычак висэн ойырэн налман, кужытшо, кўжгытшо, кэлшышэ лийжэ.

Вочкым ты шот дэн ыштат: ик пўчкышым налын тудын кёргыжым йёршын луктыт. Кёргё лукташ кужо вурдан пэлэ йыргэшкэ писэ ий (стамэска) кўлэш. Ту ий дэн умбакыжат кёргым кўлэш сэмын эрыктат (пужарат) Вочкашын кўжгытшё могай лийшаш шкэ гыч ончэн палэ; изэ вочкашын кўжгытшё вичкыж лийэш, куго вочкашлан-кўжгё кэлша. Вочкашын кўжгытшё 18 см. (4 вэр). гын, ырдыжшэ 1 см. лийжэ, 44 см. (11 вэрш.) кўжгыт вочкашын—2 см. дэч вичкыж лийман, огыл. Вара вочкаш ўмбäл шўмым сай шэкланэн эрыктэн, адак кёргё ышташак пижман.

Ындэ көргым йöршэш ыштэн шукташ, ик кучэман писэ пужар дэн пужарат. Ты пужарым йалысэ апшатат ыштэн кэртэш.

7 шэ сӱрэт: Вочкашлан йамдылымэ тур.
8 шэ сӱрэт; Ик кучэман пужар.

Тыгэ вочкаш көргым эн ончыч пэл йыргэшкэ ий (стамэскэ) дэн эрыктат, варажым вочкаш пырдыжым сайын тöрлäш ик кучэман пужар дэн пужарат.

Кӱшнö ончыктымо паша ыштымöҥгö 9 шэ сӱрэтыштэ ончыктымо гай вочкаш лийэш.

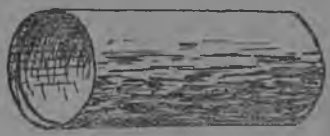

Вэс паша вочкашын пундаш шындаш лийэш. Ты паша тыгэ ышталтэш: вочкаш йумал тӱр гыч 2 см. нарэ кодэн пундашлан көргэш йыр лакым ыштат (корат). Вара ту вочкашым шокшо вӱдыш пуртэн ик шагат (час) жап нарэ кучат, альэ ты жап нарэ шокшо вӱд дэн нöртат. Шокшо вӱд дэнэ вочкаш шарла. Пӱнчö йä кож пушэҥгэ дэн пундашлан 1—2 см. кӱжгыт вочко кумдык писэ йыр-

гэшкэ онгам йамдылат. Ты онгам вочкаш кӧргышкӧ йамдылымэ лакыш шындат. Тыгэ ыштымэ вочкашым ӯмылан вэрэш, тэлым гын пӧртэш (конга воктэн гына огыл) ышкэ эрыкшэ дэна коштат. Вочкаш кошкымо сэмын анысырэмэш, пундашлык онга эркын йамдэ лакыш пура. Кошкэн шумылан пундаш вочкаш пырдыж дэн сай ишалтын шинчэш. Тыгэ ыштымэ дэн пундаш пэш чоткыдо лийэш, ончыкыжат нигунам лэктын ок воч. Вочкаш пырдыж ик кана шуншылтын гын, ок шарлэ.

Йужо кана кучэман вочкаш ышталтэш, садлан вочкашын ик могыр тӯржӧ кужо кодалтэш, вара 10—11 сӯрэтыштэ ончыктымо сэмын кучэм ышталтэш.

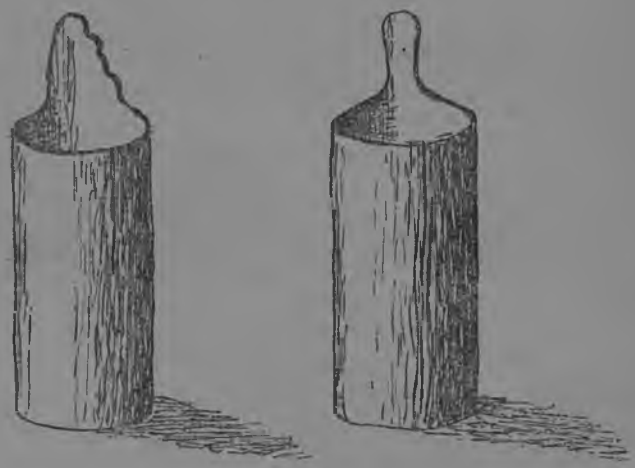

10—11 сӯрэт: Вочкашлан кучэм ыштымаш.

Шопкэ куштылго, пушкыдо, йаклака пушэнгылан лийын, шӱйшӧ рӱдӓн гынат крэстйанлан кудо коклаштэ кучылташ йӧршӧ атым, вочкашым пуа. Садлан, шопкэм пулан руаш тӱнгалмэ дэч ончыч шоналташ кӱлэш: ту шопкэ дэн ала вочкаш сайрак лийэш. Озанлыклан кӱлэш ӓрвэрым ыштэт гын, шканнак пайда лийэш вэт. Адак вочкашым ужалэн оксам налат. Ты нэргэн сай шотлэн, мэ ты пашан пайдалыкшым раш ужына.

Кугыжаныш дэн вэрласэ чодра гыч вочкашан шопкэ пулык чодыра сэмын пуалтэш. 36 см. (4 вэрш.) кӱжгыт шопкэлан лэсничыствэ чылажат 35 ырш. нарэ гына налэш. Тыгай шопкэм руэн 13 мэтран (18 арш.) кужыт пырньам налына. Ты шопкэ йӧршын йытыра, укшдымо лийэш гын, 24 вочкашлыкым ышташ лийэш ильэ, пушэнгэ укшан, моло энгакан лийэш, сандэнэ 16 вочкаш лэкмым гына шотлэна. Ик йэнг тылзэ жапыштэ 40 вочкашым ыштэн кэртэш. Пазарыштэ вочкаш йэда 80 ырш. гыч пуат, сандэнэ тылызыштэ вочкаш ыштэн 32 тэнгэм налаш лийэш. Тывэч $2^1/_2$ шопкэ акым — 88 ырш. моло тӱрло раскотлан 1 тэнг. 25 ырш. кудалтэна гын, 29 тэнг. 87 ырш. пашадар кодэш.

Кышкар ыштымаш.

Ты паша тэвэ мо шот дэн огай; йалысэ тыгыдэ мастарлык пашам ыштышылан шуко пайдам конда, ты годымак чодыра озанлыклан кок

тӱрлӧ пайдам пуа; кышкар ышташ эн шулдо акан пушэнгэ—кужо, шӱйшӧ рӱдан йӧрӓ, чодра озанлык тыгай шопкэм ужалмэ дэн пайдам налэш, адак тӱрлӧ чэран, шӱйшӧ пушэнгэ дэч утаралтын тазангэш.

Кышкарым шукыжо огыт шинчэ, шоктэм чыланат шинчат. Шоктэ гыч пундышыжым налат гын, лач кизыт ольымо кышкаржэ, гына кодэш. Тудын кугытшо тыгай лийэш: 125 см. (25 вэрш.) кужыт, 9—18 (2—4 вэрш.) кумдык, 7 мм (1/8 вэрш.) кӱжгыт. Кышкар дэн тӱрлӧ ситам, шоктэм, ӱдымӧ комдым, корно коробкам ыштат.

12 шо сӱрэт: Пырньам комльалан шэлэдымаш.

Кышкар кэч купам шӱм йумалсэ шопкэ лопчо дэн ышталтэш. Сандэнэ кышкарлан румо годым шопкэн тӱжвал могыржым ончат: кӱжгӧ укш ынжэ лий, кадыр йа моло энгакан ок йӧро шӱйшӧ рӱдӓн шопкэм сайлан шотлат.

Чодраштэ 4 альэ 5 шопкэм руэн йӧрыктэш, паша тыгэ ышталтэш Румо шопкэ гыч укш эрыкталтэш, вуйжо 13 см

(3 вэрш.) кӱжгыт пӱчкылтэш. Вара ты пырньам турлан пӱчкэдат. Турын кужытшо кышкарлык кужыт — 125 см. (28 вэрш.) лийжэ. Нуно тур-влакым 12-шо сӱрэтыштэ ончыктымо сэмын ик тӧр ужашлан покшэч шэлэдат.

Шэлэдымэ годым тидым шэкланыман: кажнэ ужаш 9 см. (2 вэрш) дэч анысыр ынжэ лий. Варажым кӧргысӧ шӱйшым эрыктымӧнтӧ 2 см. кӱжгытан она кодэш; тидым Голтина маныт (13 сӱрэтым ончо).

Ик кэчыштэ ик йэн 70 голтинам шэлэдэн, эрыктэн кэртэш. Пырньа 13 см. (3 вэрш.) дэч вичкыж ок йамдылалт. Пырньан кужытшо 4 гыч $6^1/_2$ мэтр маркэ, мучаш кӱжгытшӧ 18 гыч 31 см. маркэ мийэш гын, утларак йӧнаплан шотлалтэш. Тыгай пырньа гыч кокла шот дэн тынар голтина лэктэш:

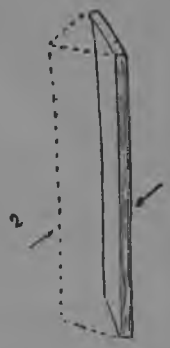

13 шо сӱрэт: Голтина (1) пунктир дэнэ, (2) рӱдӧ эрыктымэ ужаш ончыктымо.

Пырньан кужытшо.	Кужгытшӧ.	Голтина лийэш.
4,3 м. (6 арш.) . .	18 см. (4 вэрш.) . .	„ 15 „
4,3 „ (6 „) . .	22 „ (5 „) . .	„ 17 „
4,3 „ (6 „) . .	27 „ (6 „) . .	„ 20 „
4,3 „ (6 „) . .	31 „ (7 „) . .	„ 22 „
6,5 „ (9 „) . .	18 „ (4 „) . .	„ 24 „
6,5 „ (9 „) . .	22 „ (5 „) . .	„ 28 „
6,5 „ (9 „) . .	27 „ (6 „) . .	„ 31 „
6,6 „ (9 „) . .	31 „ (7 „) . .	„ 33 „

Кустар чодраштэ 1,000 голтинам йамдылэш, мöнгышкыжö конда. Ик имньэ дэн 150 голтинам кондаш лийэш. Мöнгыштö нуным лэвалш йымалан ик орашкэ рат дэн оптат.

Уста йэнг (мастар) ик кышкар пашам вэлэ ышта гын, кэчэ мучко 50 голтина гыч кышкарым тÿнгдэн кэртэш. Ты пашан ала мопар тÿрлö тарман налмэ, адак посна кудо ыштымэ ок кÿл, уло пашам пöртэш альэ волгыдо мончаш ышташ лийэш.

Голтина ты шот дэн ышталтэш: йамдылымэ голтина-влакым налын, киндым йа кочкышым лукмöнгö конгаш отпалтэш. Ик канаштэ 40 нарэ ышташ лийэш. Тушто кум ныл шагат киймöнгго пэш сайын ыра (паритлалтэш.). Сандэнэ шÿмжö ышкэ ойырла, шопкэжэ пушкыдо, тÿгшö лийэш. Варажэ тудым вэрстакыш йа йöнан онгаш ышташ пöргö вэлжым кок кучэман пужар дэн, эрыктат. Голтинан кÿжгытшö 7 мм. (1/8 вэрш). лиймэшкэ пужараш кÿлэш. Сандэнэ, тудо 125 см. кужыт 9—18 см. кумдык, 7 мм. кÿжгытан тÿнгшö вичкыж онгаш савырна. Вара, ты онгам тÿнгдэн йыргэшкэ кышкарыш савырат, кок мучашыжэ пуда дэнэ ваш-ваш кучыктаралтэш; тыгэ кышкар лийэш. (14 шэ сÿрэт).

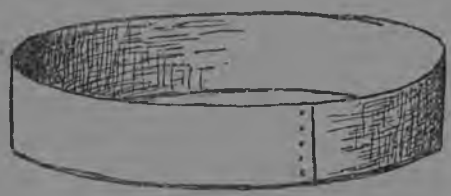

14 шэ сÿрэт: шоктэлык кышкар.

Тӱнгдымӧ годым кышкар ик тӧр йыргэшкэ ок лий гын, лӱмын ыштымэ тур йыр шупшын тӱнгдалтэш, тур кышкар кугытлан кэлшышэ лийжэ.

Ындэ, ты паша крэстйанлан мунар пайдам пуэп кэртэш ончэн налына. Тӱжэм кышкарым кокла ак дэн шотлэна гын, 100 тэнгэлан ужалаш лийэш. Ты чоло кышкар ышташ пашажат тынар кӱлэш: ырньа руаш, голтина шэлэдаш да йамдылаш, кэчылан 70 голтин гыч шотлэна гын,—15 кэчэ, 2 кэчэ чодра гыч мӧнгыш кондаш кӱлэш. Адак пужараш да тӱнгдаш кэчылан 40 кышкар гыч ыштэна гын 25 кэчэ, чылажэ 42 кэчэ погына. Чотлымаштэ ик йэнг кэчэ йыда 2 т. 35 ырш. гыч пайдам нӓлэш. Тылзыштэ 24 паша кэчым шотлэна гын,—57 т. 18 ыраш. погына. Ты окса гыч тӱрлӧ роскотлан кудалтыман: 1000 кыш: кар ышташ 35 шопкэ кӱлэш чылажэ 7 т. 56 ыршэ чодра гыч 1000 голтиным 10 уштыш коклашкэ мӧнгышкӧ кондаш—10 т, 50 ырш., йамдэ кышкарым копэративыш нангайэн пуаш (чылажэ ик воз лийэш)—2 т. 50 ырш. лийэш. Чыла роскод 20 т. 50 ырш. шуэш. Сандэнэ, раскот дэч носнат 35 т. 56 ырш. пайда кодэш, кэчылан 1 т. 52 ырш. гыч логалэш. Тугэ гынат, ышкэ имньэ укэ гын вэлэ ты шот дэн шотлыман, имньэ уло гын, чодра гыч кондаш да кышкарым копэратывыш нанггайаш раскот ок лий, ик тылзылан 49 54 ырш. пайда кодшашлык.

Крэстйан-влӓк шукыжо кышкарым пасушто йа сурт коклаштэ паша укэ годым ыштат, тэлэ

кужо касым ты паша дэн эртарат. Тэлым ты пашалан кок тылзэ жапым эртарэн 99 т. пайдам налын кэртыт. Ты чоло окса кэч могай крэстйанланат шуко полшым пуа.

Клэпкэ йамдылымаш.

Пэчкэ ышташ йамдылымэ тыгыдэ онга-влакым „клэпкэ“ маныт. Ты шопкэ онга (клэпкэ) дэн тӱрлӧ кӱлэш пэчкэ-влак ышталтыт. Нуно красиным, аракам ышташ, чийам, сэмэнтым сакырым, шӧнчалым да колым коштыкташ кэлшат. Пэчкаш онга ышташ сай шопкэ кӱлэш: вийаш лончан лийжэ, кӱжгӧ укш, шӱм ньыгылтшэ, шэлшэ да монь ынжэ лий. Рӱдыжӧ шӱйшӧ лийэш гынат йӧра. Шӱйшӧ 7 см. (1½ вэрш.) дэч кӱжгӧ гын йӧрдымышкӧ лэктэш.

Клэпкэ чодраш вкок ты шот дэн ышталтэш. Пэрвойак шогышо шопкэм клэпкылан йӧра альэ ок йӧрӧ ончат, кэлшышэ шопкэш палым ышташ, руат. Шопкэ мучашым 27 см. (6 вэрш.) кӱжгыт вэрэш пӱчкын ойырат. Варажым, йамдэ пырньам кӱчык тур-влаклан пӱчкэдат. Кажнэ турын кужытшӧ пэчкэлык онга кужытлан кэлшышэ лийжэ. Мутлан млання пэчкэлык онга 90 см. (20 вэрш.) кужытан кӱлэш гын, тур-влакат ты кужытанак лийышт.

Пэчкэ онга кок сорт лийэш: пэрвойжо пэчкэ пырдыжлан, вэсыжэ пундашлан ышталтыт. Пырдыж онга ты шот дэн ышталтэш: 53 см. гыч

90 см. (12—20 вэрш.) маркэ кужыт 5—8 см. (2—8 см. (2—3 вэрш.) кумдык, 2—2,5 см. кӱжгыт лийжэ. Куго пэчкэ ыштымэ годым пэчкэ онга кужо, кумда да кӱжгӧ ышталтэш. Пундаш онга кумда, кӱжгӧ, адак кӱчыкрак лийжэ. Эн шукыжо пундашлык онгам 67 см. кужыт, 13—27 см. кумдык, 3½ см. кӱжгытаным кычалыт. Тугак 90 см. кужытан пырдыжлык онгам йодшо эрэ шуко лийэш. Садлан ты онгам шукыжым 90 см. кужытаным ыштыман. Моло кӱчыкырак онга-влакым паша кокла гыч кӱчык пӱчкылтшӧ тур дэн гына ышташ кӱлэш.

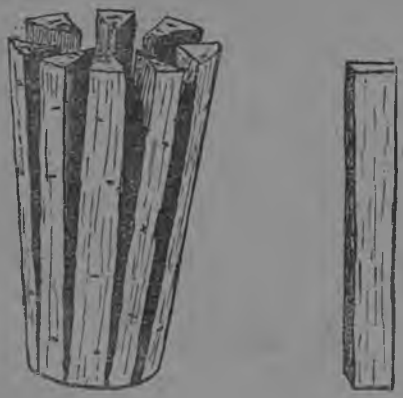

15 шэ сӱрэт: Тур гыч пэчкэлык онгам шэлэдымэ.
16 шэ сӱрэт: Пэчкэлык йамдэ онга.

Пырньа гыч пӱчкэдымэ тур-влак покшэчын пэлэ гыч шэлалтыт, ты кок пэлэ-влак адак покшэч шэлалтыт. Тыгэ кумдык дэн, кӱжгыт йоршӧ

лиймэш тӧр ужашлан шэлэдыман. (15 шэ сӱрэтым ончо).

Ты сэмын чыла тур шэлэдымӧнгӧ товар дэнэ, онгалан йӧршӧ лиймэшкэ локшыпчаш кӱлэш.

Сандэнэ онга-влак ик гай тӧр лийыт (16 шэ сӱрэт.)

Вийаш шопкэ гыч шуко онгам ыштэн сай локшынчаш лийэш. Тэлэ шопкэ кэнгэж шопкэ дэч сай адак куштылгын руалтэш, сай шэлалтэш, локшынчалтэш. Садлан пэчкэлык онгам коч кунамат эрэ тэлым ыштэн йамдылыман.

Ик пырньа гыч монар онга ышташ лиймыжэ ӱлнӧ ончылкталтэш. Ты чот Ирбит округ Турин районысо чодраштэ онга ыштымэ вэрыштак ышталтын.

Крэстйанын тыглай имньыжэ ик возэш тынар онгам нангайэн кэртэш: 53 см. кӱжгытаным =400; 62 см.=350; 71 см.=300; 90 см.=250 онга нарэ пыштат.

Онгам ужалымаштэ иктаж монар просэн йӧрдымаш лэктэш. Йӧрдымашлан торэш укшан, шӱйшан, тӱр гыч руалман, моло дэч кӱчыкрак онга-влак шотлалтыт.

Ик йэнг тэлэ кэчыштэ 70 тӱрло кугыт онгам руэн, шэлэдэн йӧршэш йамдылэн кэртэш. Тыгэ тэлым кок тылзэ жапыштэ 3,360 онгам йамдылаш лийэш. Пэчкэ ыштышэ завод-влак стансыш, йа пристаньыш кондымо онгам тӱжэмжым тыгай ак дэн налыт: 90 см. кужытан = 38 т. дэн, 62—71

см. = 30 т., 53 см. = 26 т. дэн налыт. Пундашлык онгат ты ак дэнак чӧтлалтэш.

Шукыжо кэч кунамат кужо онгам йодыт. Садлан пайда налмым шотлымо годым ты шот ушэш налылтэш. 3,360 онгалан ик йэнг 127 т. 68 ырш. налэш, тылзэ йэда 63 т. 84 ырш. пашадар кодэш.

Пэчкэ онга ыштымэ годым тыгай раскот лийэш 3,360 онга ышташ 20 шопкэм налаш вэрэштэш. Ик шопкэ 1 т. 35 ырш. шога, чылажэ 26 т. 60 ырш. кӯлэш. Онгам 15 воз дэн чодра гыч стансыш 15 уштыш коклашкэ кондаш 22 т. 50 ырш. пыта. Чылажэ 49 т. 10 ырш. погына.

Тыгэ чыла роскотым кудалтэн 78 т. 58 ырш пашадар кодэш, тылзэ йыда 39 тэнг. 29 ырш. гыч логалэш.

Шкэ имньэ улмаштэ онга нангайэн 22 т. 50 ырш. кодэш. Ты пашалан 5 кэчэ гына эртаралтэш.

Вол ыштымаш.

Пу волым ончэн, шинчыдымэ йэнг-влак шукыжым ӧрыт, тыга куштылго сай куго арвэр мо пушэнгэ дэн ышталтын? — манын йодыт.

Сайын ончалаш гын, ӧрын шогышаш пимо укэ. Вол ыштымэ пушэнгэ ала могай огыл, мэмнан чодырасэ шопкэ дэнак ышталтэш. Вол ышташ ала могай куго шинчымаш, тӯрлӧ тарманат, посна кудат ок кӯл.

Воллан кокла сорт шопкэ кӯлэш: шопкэ лончыжо изыш йошкаргышэ гынат, изэ кадыр гынат,

садак йöрä. Укшан, шӱйшан, йожэк лончан, шӱм ойырлышан шопкэ йöрдымö. Вол ышташ тэлэ жап пэш кэлша. Тэлым шуко йара жап уло. Имньэ улмаштэ вол ыштэн тэлэ мучко шуко пайдам налаш лийэш. Воллык шопкэ пырньам чодыраштэ тӱрлö кугытаным руаш лийэш, 18 см. дэч вичкыж гына ынжэ лий. Вол ышташлан 3½ м. альэ 7 м. кужытан пырньа эн кэлшышэ лийэш. Тыгэ 20 пырньа нарэ руэн, мöнгышкö кондат. Тыштэ чыла ик гай 3½ м. кужытан пӱчкэдат. Кажнэ пырньа гыч вич тӱрлö волым ышташ, пырньат вич ужашлан торэш пӱчкылтэш. Пэрвой ужаш (тӱнг гыч) 107 см., вэсэ = 90 см. кумшо= =71 см. нилымышэ = 53 см. визымшэ 35 см. кужыт лийжэ. Пӱчкэдымöнгö чыла пӱчкышым (турым) покшэч лош шэлэдат. Сандэнэ 3½ м пырньа гыч 10 воллык пэлаш лийэш.

50 нарэ шэлэдымöнгö, пэлаш турым мучашыжым тöрлаташ тӱнгалман. Пэлаш турым кумык пыштэн, мучашыжым товар дэн йожэк локшыч-

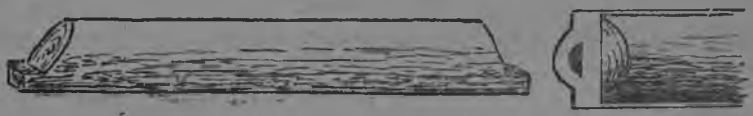

17 шэ сӱрэт: Вол вуйлан локшычмо. 18 шэ сӱр. Кучэм ыштымэ.

ман. Вол вуйлан мучашэш 4 альэ 6 см. вийаш кодшо. Вол вуй кодымо гын, тудым вэр гыч вэрыш

шындылаш, кид дэн кучылташ пэш йöн. Йзэ вол вуйэш рож ышталтэш, сандэнэ тудо кучэм гай лийэш (18 шэ сӱрэт).

Тылий мöнгö тыглай товар дэн руэн (19 шэ сӱр. ончыктымо сэмын) вол гай лакэ ышталтэш. Ындэ шопкэ шӱмжымат эрыктыман. Тыгэ 50 воллыкашым ыштымöнгö кокымышо ужаш пашалан пижаш лийэш. Садлан 5 воллыкашым налын, пöртыш йа мочаш (волгыдо гын).

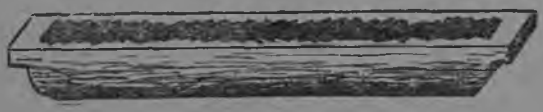

19 шэ сӱрэт: Вол кöргым кӱнчымаш.

пуртэн тӱквäл могыржо пужар дэн сай пужаралтэш. Вол шинчымэ годым ынжэ тарваныл манын, вол туп рӱдым лапкан локшынчын сайын пужарат. Вол кöргö пазник дэн руалтэш, вара ик кучэман пужар дэн сайын эрыктат. Вол тӱр 1½ см. кӱжгыт, пундаш дэн мучаш пырдыж 3 см. лийжэ. Ындэ вол йамдэ лийэ (20 шо сӱр.).

20 сӱр: йамдэ вол.

Вургэм мушкаш ыштымэ вол мучашым кӱжгытшӧ 4 см. нарэ ышталтэш.

Вол-влакым ужалаш нангаймэ годым 5 дэнэ оптат: ӱлан эн куго вол шындалтэш, тудын ӱмбакэ-изырак, пытартышлан эн изэ вол лийэш. Тыгай 10 волжо (2 пидыш) 2 т. 50 ырш. дэн ужалалтэш. Ик возышко 12 пидышым (60 вол) опташ лийэш.

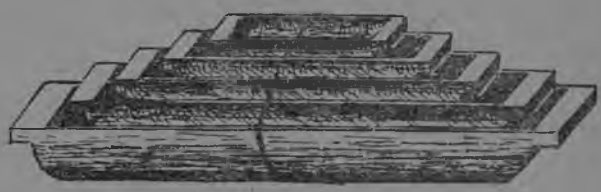

21 сӱр: Вол-влакым пидмэ,

Ик йэг кэчэ мучко 5 волым йӧршын ыштэн кэртэш, сандэнэ ик тылзыштэ 120 вол ужалымэ дэн чылажэ 30 т. налэш. 120 ышташ 7 мэтран 6 шопкэ пырньа кӱлэш. Кажнэ шопкэ 35 ырш. шога, 2 т. 10 ырш. погына. Чодра гыч 10 уштыш коклашкэ нангайаш 3 т. 50 ырш. налыт. Сандэнэ, чыла раскот 5 т. 60 ырш. погына. Тугэ гынат тылзэ йэда 24 т. 40 ырш. пайда кодэш.

Шопкэ пуш ыштымаш.

Шопкэ пуш пэш куго ок ышталт; $3^1/_2$ м. гыч 6 м. нарэ кужытшо, 70 гыч 106 см. нарэ кум-

дыкшо ышталтэш. Тудын нэлгытшэ чылажат 40=
=80 кг. нарэ гына, сандэнэ тыгай пушым ик йэнг шкэ вийжэ дэн 300 м. коклашкэ нангайэн кэртэш. Садланак колызо-влак ик йэр гыч вэс йэрыш куснымо годым шкэ нумалыт. Ты пуш чылажэ 4 йэнг маркэ нумалэш. Пуш. кок сорттыглай пуш, адак набойнитса манмэ лийэш. Пытартыш пушыжэ пэрвой дэч шукырак нэлыч нумалаш набойнитсын кок тӱрэшыжэ кок вичкыж онгам пудалат. Сандэнэ тыгай пуш 6—8 йэнгым чыта.

Пушлан эн сай шопкэ кӱлэш: вийаш, шӱйшӧ дэч посна, шэлдымэ, тӱнг пушэнгэ лийман. Пырньа $3^1/_2$=6 м. кужыт 36—57 см. кӱжгыт лийжэ. Пуш тыгай шот дэн ышталтэш: Шопкэ пырньам ончэн пушын кужытшо нэргэн шоналтыман; пуш кужытым пырньажымат пӱчман. 6 мэтр дэч кужо пушлан кэлшышэ пырньам муаш пэш йӧсӧ. Садлан тулэч кужо пуш ок ышталт. $3^1/_2$ м дэч кӱчык пушымат огыт ыштэ изэ пуш дэн, вӱд ӱмбалнэ кайаш каньылэ огыл.

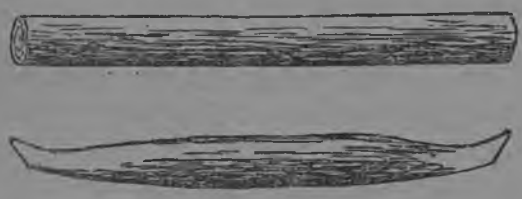

22 сӱр.: Пушлык пырньа. 23 сӱр: пуш нэр дэн корма ыштымаш.

Вара пырньа гыч шӱмжӧ эрыкталтэш, тӱнг мучашэш корма, вэс мучашэш нэр ышталтэш. (22=23 сӱрэт-влак).

Вэс паша-пырньа кӧргӧ кӱнчымӧ паша лийэш. Ты пашам пазник манмэ кӱртньӧ тарман дэн пырньа мучко кандашан сипр гай палэ ышталтэш, (24 сӱрэт).

Варажым пырньа рӱдым руаш тӱнгалыт.

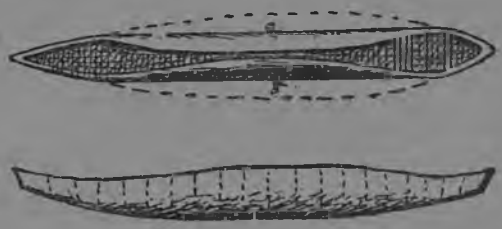

24 шэ сӱрэт: Пушлык кӧргӧ кӱнчымаш. 25 сӱр. Пашкарлан рож шӱткалаш палыктымэ.

Ончыкыжо сӱрэтыштэ ончыктымо „а“ дэн „б“ тӱр-влак кок могырыш шаралтэш, пушын тӱржӧ (шулдыржо) лийэш. Пуш кӧргӧ 4 см. нарэ вичкыж лиймэшкэ руалтэш. Тидлэч кэлгын руаш лӱдман, йужо кана йонгылышат лийын кэртэш. Сандэнэ йужо вэрэ пуш пырдыж пэш кӱжгӧ, йа чора гай вичкыжэм кодэш. Пуш нырдыжын кӱжгытшӧ чыла вэрэат 2 см. лийман. Йонгылыш лиймэ дэч эскэраш тыгай шот уло: пӱтынь (тӱжвал) могыржым локшынчын шуктымӧнгӧ пужар дэн тӧрлӓт. Вара тушан ик тӱр гыч вэс тӱрыш

35 см. коклан торэш палэ ышталтэш (25 сӱрэт). Кажнэ палэ ратыштэ 9 см. коклаш 1 см. кӱжгыт рож шӱткалалтэш. Тыгэ шӱты мӧнгӧ осокорь (ты пушэнгэ шопкэ гай лийэш) дэн 100 нарэ тыгыдэ пашкар (сторожка) = влакым йамдылыман. Пашкар пуш пырдыж кӱжгыт = 2 см. лийман, шӱткалымэ рожлан кэлшышэ лийжэ. Вара ты пашкар-влакым чыла рожлашкэ чоткыдын сай кырэн шындат. Ты вэр гыч нуно ик канат огыт лэк, осокорь кошкэн да монь ок турт (ок изэм) эрэ ик гай лийэш. Ындэ нимо дэч лӱддэ пуш кӧргӧ пашалан пижын, пушым йӧршэш ыштэн шуктыман.

Рожлашкэ кэрэдымэ пашкар-влак монар кэлгыт руаш кӱлэшыжым раш палыктарат. Тудлэч кэлгышкэ кӱнчымӧ ок кӱл. Тыгэ, пырньа гыч 26 сӱр. ончыктымо гай пуш лийэш. Ындэ тудын тӱржым (шулдыржым) кок могырыш шаралташ гына паша кодэш. Пущ ыштымаштэ ты паша эн нэлэ. Шарымэ годым пэш шэкланэн ыштыман. Тыгэ от лий гын, пырдыжлаштэ шэлшэ лийын кэртэш. Шэлшэ лиймэ дэч пушым тул ӱмбалан ырыктат (паритлат). Тыгэ ыштымэ дэн шопкэ пушкыдэмын тӱнгаш тӱнгалэш.

26 шэ сӱр. Эрыктымэ пуш шарымэ дэч ончыч.

Пушым мландэ дэч ½ м. кӱшкӧ изиш шӧрынь чараклэн пышташ. Пуш кӧргышкӧ вӱдым пыштэн, йымач тулым олтат (27 сӱрэт); Йымачын тул ынжэ пиж, ынжэ шӱаҥ манын жапынжапын ночко мочала дэн нӧртат. Пэл шагат гыч

27 сур: Пуш кӧргыш вӱдым пыштэн, йымач тулым олтат,
28 сур: Тӱрышт-влак шарлаш чарак-влак шындалтыт.

ты могыр ырэн шумӧнгӧ пуш кӧргэш кок тӱр коклаш чаракым шындылыт. Сандэн ырыктымэ тӱр ӧрдышкӧ шарла. Вара туллан пушын вэс тӱржым савырэн, ты шот дэнак ыштат. Вэс тӱржат шарлыжэ манын ындэ чарак-влакым пэрвой дэч кужын ыштылман. (28 сӱрэт.). Пуш кӱлэш нарэ шарлэн шун огыл гын, кок тӱргэ адак вэс пачаш тугак ырыктат. Чаракшат кӱлэш сэмын

кужэмдалтэш. Пушым шараш 2-3 шагат нарэ жап кўлэш.

Ындэ пуш кöргэш пўгö (упруг.) - влак шындалтыт. Пўгö куштылго пушэнгэ вождэн тўнгдалтэш: пўнчö, кож, нулго, шопкэ, моло вож кэлша. Пўгым пктым нэр вэлэш, вэсым—кормаш, коктыт покшэлан шындат. Нуно пушлап кор-

29 сўр. Чарак шындымаш.
30 сўр. пушын кок тўрэш онга пудалмаш.

мыжгаш, шарлаш огыт пу. Нуно пушэш ончыч лўмын рожлан кодымо кўкшака вэрлаш ний, йа кандра дэн пидылтыт. Тўрэш онга (наборнитса) кўлэш гын, кок могырэш 20 см. кумдык 2 см. кўжгыт кож йа пўнчö онгам пудалат. Ушымо вэржым смола дэн шўрат. Пушым кэчэ мучко йужышто кийыктымöнгö ырыктымэ смола-дэн чот шўрэн кэчан вэрышкэ пыштат. Ты пуш смолам пэш вашкэ йўэш. Ындэ пуш йамдэ лийэ, кольмым ыштэн, вўдыш волтэн кайаш гына паша кодын.

Шопкэ пуш 7=15 т. гыч, „набойнитсэ“ 10= =18 т. гыч ужалалтыт. Шуко годым пуш-влакым вэрласэ чодра учрэждэньэ дэн колызо-влак налыт.

Тылзэ жапыштэ ик йэнг тыглай пушым 5, набойнитсам 4 ыштэн кэртэш. Тыглай пуш-влакым кокла ак дэнэ 11 т. гыч, набойнитсам 14 т. гыч чотлаш гын 55 т. 50 ырш. пайдам налаш лийэш. Нимо раскот дэч посна тудын тынар пайда кодэш: 55 т. 50 ырш, гыч чодра гыч 4 шопкэ пырньам руэн кондаш 11 т. кудалтэна, смола 1 вэдра кӯлэш—1 т., 8 кож онга 4 т. шога, чылажэ 16 тэнгэ раскот погына. (55 т. 50 ырш.—16 т.=39 т. 50 ырш.). Ты чот дэнэ ик йэнгак идалуклан 475 т. нарэ пайдам налын кэртэш.

Ончыч, шопкэ пуш пэш куштылго, шуко чытышан манын каласалтын ильэ. Ты пушым ий йэда смола дэн шӯрэн ачалэна гын, шагал гын 12 ийым чыта.

Шопкэ тур йамдылымаш.

Пырньа гыч 85 см. кужыт, 22 см. кӯжгыт пӯчкыш рушла „толька“ манылтэш, марла тур маныпа. Шопкэ тур пэш шуко пабриклашкэ шырпэ (спичка,) дэн панэр ышташ кайа. Шопкэ турым йамдылымаш пэш пайдалыкан паша. Пабрик-влак ик куб. мэтрым 8 т. дэнэ ик куб. (важыкшым) сажэнжым 77 т. 68 ырш. дэн шӯмгэ налыт.

Пулан йамдылымэ годым ты шопкэ куб. мэтржэ 2 т. дэн гына чотлалтэш. Ик куб. мэтрлан 27 см. кўжгытан 19 тур кўлэш. Сандэнэ кажнэ туржо 42 ырш. дэн кайа. Тур-влак 36 см. кўжгыт лийыт гын, ик куб. м. 11 гына пура кажныжэ 73 ырш. гыч ужалалтэш. Ты чотлэн ончыктымо гыч раш ужына: мэ чаплэ шопкэ-влакым пулан гына руэн ышканна пэш куго энгэкым ыштэна, кўчыкын каласаш гын, чодрам гына локтылына.

Шопкэ тур йамдылымэ паша утларакшым у вэрыш илаш куснышо-влаклан шуко пайдам пуа. У вэрыш куснымо годым шукожым ик чодрам гына пуат. Куралшаш мландым, шудылык вэрым, ышташ чодрам эрыкташ кўлэш.

У вэрыш куснышо-влакын чодра шуко кана йатыр погына. Ты чодра дэн мом ыштышашым шинчыдэ тулым ыштэн йўлатат вэлэ.

Тушто, шуко шэргэ акан пушэнгат, шуко шопкэ чодырат арам локтылалтэш.

Ты жапыштэ у вэрыш куснышо-влак руэн палмэ чодыраж нэргэн шоналтат ильэ гын, шканышт шуко пайдам налын кэртыт ильэ. Шопкэрым румо годым, тунамак арвэрлык пушэнгым палэмдэн, пулык дэч посна ойыраш кўлэш. Вара вписам, пилам налын чыла таза шопкэ-влак гыч турым пўчкэдат. Румо шопкэм пулан пўчкэдымэ годым, сайрак ужашыжым тунамак турлан пўчкэдэн посна орашкэ оптыман.

Турлан шопкэ эн сай лийжэ. Моглья, йожэк шэлшэ кўжгö укшан, шўйшö пушэнгэ ок кэл-

шэ. Йошкар дэн, ночко лончо-влак рӱдыштӧ 8 см. кӱжгыт вэлэ гын турлан садак кэлшышэ лийэш. Пӱчкэдымэ тур-влакым ик орашкэ тӧр оптыман, пӱчмӧ вэрым кок мучашгэ шэлэдымэ дэч извэстка вӱд дэн шӱраш кӱлэш,—ӱмбачын йӱр логалмэ дэч иктаж могай шӱм дэн лэвэдман. Тур гыч шӱмым шӱмлаш альэ локшынчаш ок лий, тыгэ ыштымэ дэн нуно вашкэ шэлыштын йӧрдымӧ лийын кэртыт.

Турым руэн вик ужалаш пэш сай

Куралшаш вэр эрыктымэ сэмын шопкэ тур ольан йамдылалтэш гынат, турым ик ий дэч утла чодраштэ кучаш ок лий, шуко киймэ дэн шӱм коклаш тӱрлӧ шукш-коншангэ иланэн йамдылымэ турым локтылыт. Адак тур мучашат шэлэдаш тӱнэлэш.

Иктаж монар куб. мэтрым йамдылэн шуктымӧнгӧ, турым чодра копэративыш ужалыман. Пэл вагонлан 15 куб. м. нарэ гына кӱлэш. Румо чодра гыч шукырак найдам налаш кузэ гынат копэративым ыштыман.

Копэративыш ушнэн куралшаш вэр гыч чодрам эрыктымэ годымат, вэрысэ чотлан кодымо чодрам ий йэда руымо годым уло йал совэтым, йа районым ушэн пайда лийэш. Копэратив иктаж могай пабрик дэн кэлшэн шопкэ турым погэн кэртэш.

Копэратсэ.

Ындэ чодыра копэратив нэргэн мутланэн налына. Мо тугай копэратив, молан тудо кӱлэш?

Калык коклаштэ, = ушнымаштэ вий—манмэ мут уло. Ты мут чынак шкэт-поснак илышэ кустар-влаклан каласаш пэш кэлша. Тыгай кустар шукыжым нимом шоналтыдэ пашам ышта. Ыштымэ арвэржым кушко, могай ак дэн, мо шот дэн ужалаш ок шинчэ. Йужо кустарын йара жапшат лийэш, кӱлэш тарманым, чодрам налын, кондаш окса укэ.

Сандэнэ пашалан пижын ок кэрт.

Шкэт посна илышэ кустар-влак шукыжо частник вавшыш логалыт. Тудо кустарым тӱрло сэмын пӱтыркалэн олтала, ыштымэ арвэржым шулдо ак дэн налэш. Йужо кана кустар шкэ арвэржым ужалаш тора пазарыш кайэн шуко жапым арам йомдара, оксажым кучылтэш. Пытартышлан, тудын оксажат, ужалаш арвэржат, ок лий,

Шкэ чодра копэратив улмо годым, тыгай шот лийыш ок кэрт. Чодра румо, волтышо, шупшыктымо арвэр ыштышэ-влакым ик копэративыш ушэн, монар, могай пашам ыштэн кэртмыштым чотыш налын, пашам сайырак виктараш лийэш. Вара ты копэративын правлэньжэ вэрласэ чодра промысла ушэм дэн йа Пӱтынь Российсэ чодра копэратсий (Всэкомс) коч тӱрлӧ учрэждэньэ, завод, паврик-влак дэн кылым кучэн кэртэш. Нунылан ончычак кэлшэнак кӱлэш арвэр-влакым чыла чодра таварым йамдылэн ужалаш тӱнгалэш.

Кизытсэ закон почэш, чыла совэт дэн мэр организатсэ-влак копэратив-влаклан тӱрлӧ сэмын полышым пуэн шогат. Коч могай пашам ышташ

эн пэрвой копэративлан пуат. Адак, копэратив-влаклан договор шуктымо дэч ончычак кўлэш сэмын тўрлö тарманым, сатум йа оксам вучымашэш пуат.

Ушэм коч пашам, оксам ончыч налын копэратив правльэньэ ты паша дэн оксам шкэ члэн коклаштэ пайла. Мутлан: пуш ыштышэ-влаклан— тынар пушым ыштыман — манын паша пуалтэш. Чодра рушо, шопкэ тур йамдылышэ, смола лукшо-влак кажныжэ монар ыштышашым ончычак шинчэн налэш. Сандэнэ кажнэ копэратив члэн (колхоз йа шкэт-посна илышэ кустар) шканжэ сай ўшанэн пэнгыдэ ак дэн тэлэ кочлан паша ышташ пижэш. Адак аванс чот дэн кўлэш тарманым, сатум, оксам ончычак налын кэртэш. Ик сэмын манаш гын, тўрлö шонымаш гыч, ышкэ ыштымэ арвэрым ужалэн жап эртымэ гыч йöршын утаралтат, шканэт налмэ пашам гына ыштэ. Копэратив коч адак льгот дэн арвэрлык чодрамат налаш лийэш.

Чодра копэратсэ шкэ члэнын пашалан мошты-мыжым нöлталаш полша. Тўрлö пашалан сай тунэмаш книгам, журнал дэн газэтым налын пуа, лэксым ыштылэш, курсыш тунэмаш колта. Адак тэкниклан тунэммэ куго школыш члэн-влакын шочшыштым колтэн, стэпэндьым пуаш тўнгалыт.

Копэратсэ ушэмыштэ пашам сай шинчышэ спэтсиалист уло. Тудо кустар-влаклан пашам сайэмдашышт полшаш йаллашкэ толэш.

Копэратсым почаш-нэлэ паша огыл. Чодра копэратив-влакын шкэ уставышт уло. Уставыштэ могай копэратив могай пашам ыштэн кэртмыжэ ончыкталтын. Ты уставым Всэкомпромсойуз гыч налаш лийэш, (адрэсыжэ тыгай: Москва, цэнтр. Пэтровка, 5), йа „крэстянская газэта“ гыч йодын колтыман (Москва, 7 Воздвижэнка, 9).

Копэратив ыштышэ-влаклан уставэш йэшарэн тӱрлӧ умландарымаш пэчэтлалтын. Копэратив почмо нэргэн лийшыл чодыра промысла ушэмыштат умландарэн пуат. Лишнэ тыгай ушэм укэ гын, йал озанлык копэратсыштэ палэн налман.

Кустар-влак угыч копэративым почаш (нунын районышто ты мартэ чодра паша копэратив укэ гын) погынымашым ыштат. Погынымаштэ нуно типовой уставым лончылэн налын кӱлэш сэмын иктаж мо тӧрлатымашым, йэшартышым ыштэн кэртыт. Вара кидым пыштат да уставым пэнгыдэмдаш посна уполномочэн-влакым сайлат.

Уполномочэн-влак посна йодмаш кагаз дэн 5 уставым вэрысэ калык озанлык совэтыш йа комунхозыш пуат, 2 уставым пэнгыдэмдаш (возыкташ) нангайат.

Йодмашэш йал совэт гыч налмэ ӱшандарышэ кагаз лийжэ. Тушто устав дэн йодмаш кагазэш кид пыштышэ-влак сайлымэ права гыч лукталтын огыт ул—манмэ ончыкталтэш. Пэнгыдэмдымэ устав иктыжэ уполномочэн-влаклан колталтэш. Ындэ копэратив шкэ пащажлан вийан пижын кэртэш.

Чодра копэратив пырньа, тур, шпал, онга-влакым погэн ужалаш пашам налэш. Тӱрлӧ арвэр-влакым: кольмым, волым, тэрым, тулэч молымат ыштылаш мастэрскойым почэда, тэгыт, смола, скипидар лукмо завод-влакым ышта.

Копэративын чыла пашажым чыла члэн-влакын погынымашыжэ виктара. Погнымаш-оза. Погынымаш пунчалым илышкэ пурташ правлэньэ сайлалтэш. Правлэньштэ кум йэнг дэч шагал лийын ок кэрт. Кажнэ члэнлан копэратив паша дэк пэш чак лийын шогыман, моштымо сэмын полшыман. Кэч кунамат тидым мондымо ок кӱл: Ты пашалан чыла члэн-влак иктэ котдэ иаша сайэмдаш пижыт гын вэлэ копэратившат, сай таза лийын кэртэш.

Вуйлымаш.

Могыр

Шопкэн пайдалыкшэ 3
Кольмо ыштымаш. 6
Вочкаш ыштымаш 11
Кышкар ыштымаш 15
Клэпкэ йамдылымаш 20
Вол ыштымаш 23
Шопкэ пуш ыштымаш 26
Шопкэ тур йамдылымаш 32
Копэратсэ 34

19489

Акшэ 10 ырш. Цена 10 коп.

Мар. л.
2-538

На марийском языке
(Восточно-луговое наречие)

В. СТАДУХИН.—Изделия из осины

ЦЕНТРИЗДАТ и ВСЕКОПРОМСОЮЗ

58

H
Map.
2-538